Geroepen om, na ons Jubileumcongres van 8 Februari 1951 in de Rivièra- hal te Rotterdam, een overzicht te geven van de situatie, waarin het democratisch- socialisme in binnen- en buitenland zich bevindt, dringt zich — hoe kan het anders? — als vanzelf aan ons op, de overwinning, die onze Partij op de 25e Juni van het vorige jaar behaalde bij de verkiezingen, die moesten beslissen over de samenstelling van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Winnaars in deze strijd waren enerzijds de Partij van de Arbeid als duidelijkste vertegenwoordigster ener progressieve politiek, die haar zetelaantal van 27 op 30 bracht, en anderzijds de beide conservatieve partijen, de V.V.D. en de K.N.P., die hun aanwas van elk één zetel dankten aan het soort simplistische leuzen, waaronder die
van de belastingverlaging het meest pleegt te spreken tot het zogenaamd denkende deel der natie. De verliezers waren de K.V.P., die terugviel van 32 op 30 zetels;

de anti-revolutionairen, die van 13 op 12 zakten, en — vooral niet te vergeten — de zetbazen van de Sovjet-Unie, die andermaal hun parlementaire vertegenwoordiging met 2 zetels zagen inkrimpen. Het lijdt geen twijfel, dat de Partij van de Arbeid van deze communistische afval het meeste zal hebben geprofiteerd. Dat neemt niet weg, dat *ons hele volk* dankbaar mag zijn voor het politieke zuiveringsproces, dat zich in de achteruitgang van de C.P.N. ook bij de verkiezingen van 1952 zo onmiskenbaar heeft gemanifesteerd. Wij zijn zo vrij van mening te zijn, dat de realistische politiek, door de Raad van Vakcentralen, vooral op het punt van de geleide loonpolitiek, zoals die zowel binnen als buiten het kader van de *Stichting van de Arbeid,* in voortdurende voeling met de achtereenvolgende Nederlandse regeringen werd gevoerd en die in de grote lijn de voortdurende steun van de Partij van de Arbeid genoot, tot deze alleszins verheugende ontwikkeling heeft bijgedragen. Wij moeten met bezorgdheid vaststellen, dat het aantal stemmen, speciaal uit ondernemerskringen, dat deze geleide loonpolitiek wil loslaten, in bet laatste jaar niet onbelangrijk is toegenomen. Al wordt deze bezorgdheid gelukkig nogal getemperd door het feit, dat de huidige minister van Sociale Zaken, onze vriend *Suurhoff,* op grond van zijn rijke ervaring als vakverenigingsbestuurder, van die geleide loonpolitiek een geharnaste voorstander is.

Op de Partij van de Arbeid werden op de 25e Juni 1952: 1.545.867 stemmen uitgebracht, hetgeen betekende: 28.97% van de kiesgerechtigde burgers spraken hun vertrouwen uit in onze Partij. Die 1.545.867 stemmen waren precies 23.739 stemmen méér dan de stemmen uitgebracht op de Katholieke Volkspartij en daarmee was de partij van het democratische socialisme voor het eerst in de politieke geschiedenis van Nederland geworden tot de

grootste politieke partij. Wij zullen niet licht vergeten, ondanks alles wat van die zijde alweer over ons hoofd is losgebroken, de spontane gelukwens, die wij na het bekend worden van de uitslag, van Prof. Romme ontvingen. Dat was van een weldadig aandoende, laat ik zeggen, Angelsaksisch aandoende sportiviteit.

Er heerste op de avond van de 25e Juni in de kringen van de Partij en haar aanhang een uitbundige stemming. Nu, nu we alweer enige afstand hebben gekregen van het resultaat van onze gemeenschappelijke inspanning, is het van belang vast te stellen, dat we de overwinning niet cadeau hebben gekregen.

Ik geloof niet te overdrijven, wanneer ik beweer, dat de socialistische beweging vóór en na de oprichting van de Partij van de Arbeid van zichzelf mag getuigen, dat zij in de rij der politieke partijen er het best in slaagde onder haar leden en aanhangers, ook in de periode tussen twee verkiezingen, de politieke belangstelling en activiteit levendig te houden. Haar mocht het minst van al het verwijt worden gemaakt, niet veel anders te zijn dan een *'verkiezingsmachine',* die practisch wordt stopgezet als de stembus gesproken heeft, tot een paar maanden vóór een volgende verkiezing het kiezersvolk opnieuw onder hoogdruk wordt gebracht.

Wij hebben onze Partij steeds beschouwd als een onmisbaar instrument voor een voortdurende politieke voorlichting en politieke meningsvorming, waardoor eerst de democratie tot levende werkelijkheid kan worden. Maar het is in onze rijen voldoende bekend, dat dit niet betekende, dat wij tevreden waren over de doorwerking
van dat democratische beginsel.

Objectieve oorzaken bemoeilijken het tot stand komen van een stuk verantwoorde partijpolitieke belangstelling en activiteit.

Daar zijn — geheel in het algemeen — de zich snel wijzigende levensomstandigheden en levensgewoonten, ook en vooral van de mens uit de arbeidersklasse. De verhoogde levensstandaard, het gestegen woningpeil, krant en radio, sport en weekeind-genoegens, bioscoop en — binnenkort — televisie!, dat alles en nog veel meer heeft in een kwart eeuw een volstrekt nieuwe situatie geschapen. Simpel uitgedrukt, een partijvergadering anno 1900 was voor de kleine schaar van pioniers een opwindende, niet zelden een verheffende gebeurtenis, waarbij het feit van het samenkomen met gelijkgezinden in een verenigingslokaal, bij menigeen een bevrijdend gevoel verwekte door de tegenstelling met de eigen niet zelden bekrompen, armoedige behuizing.

Een partijvergadering anno 1950 moet concurreren met de bescheiden, maar toch behagelijke gemoedelijke huiskamer van de moderne arbeiderswoning, behoorlijk
verlicht en verwarmd en vóór alles, voorzien van de radio, die voor de grote massa brengt velerlei vormen van verstrooiing en ontspanning en voor een niet onbelangrijke élite in rijke verscheidenheid: *ontwikkeling* en *scholing*, *kunst genot* en *verdieping van het geestelijk leven.*

Maar daarnaast zijn er nog een serie andere oorzaken, die belemmeringen vormen voor de actieve, politieke belangstelling.

Daar is in de allereerste plaats de soort politieke malaise, de politieke vermoeid heid, die enerzijds een betreurenswaardig resultaat is van de doorstane spanningen gedurende de jaren van oorlog en bezetting. Men heeft er genoeg van. Anderzijds wordt deze stemming op noodlottige wijze aangewakkerd door het gevoel, dat nieuwe gevaren ons bedreigen. Gevaren van zó grote omvang, dat men meent er niet tegenop te kunnen en zich daarom afkeert van het politieke gedoe en tracht de dag te plukken, zolang zulks nog mogelijk schijnt.

Het zijn al deze tendenzen van uiteenlopende aard, die het goed functionneren, die een verdere vruchtbare ontwikkeling van de democratie in het politieke en sociale leven bedreigen. Van doorslaande betekenis voor deze problematiek moet worden geacht het feit, dat de vraagstukken, waarvoor de volksgemeenschappen en hun politiek en sociaal-economisch verantwoordelijke leiding, waarvoor de hele mensheid wordt gesteld, zo diep ingrijpen in de bestaande verhoudingen, zo in gewikkeld en verwarrend ondoorzichtig zijn, dat de tot democratische mede-verantwoordelijkheid geroepen burger het gevoel heeft er geen wijs meer uit te kunnen. Soms omdat de problemen, die hem op zichzelf wel interesseren, zoveel aspecten vertonen, dat hij zich onmachtig voelt om tot een verantwoord eigen standpunt te komen. Denk bij voorbeeld aan de problemen rond de tegenstelling tussen Oost en West. Soms omdat hij de vraagstukken, zeg van economische of van financiële aard, eenvoudig verstandelijk niet aan kan terwijl hij toch het gevoel heeft, dat het juist deze vraagstukken zijn, die voor zijn lot in hoge mate beslissend zijn. Denken wij bij voorbeeld aan problemen van industrialisatie en investeringen, van belastingpolitiek of van socialisatie of van de Europese eenwording.

We zijn er niet mee er aan te herinneren, dat de democratie in de moderne wereld slechts functionneren kan door overdracht van bevoegdheden aan vrij gekozenen op de

basis van een vertrouwensuitspraak. Want juist het vinden van een antwoord op de vraag *aan wie* de kiezer zijn vertrouwen zal uitspreken, verlangt het vermogen tot onderscheiden en tot kiezen tussen het ene en het andere complex van overtuigingen en opvattingen, die ieder voor zich voorgeven de juiste oplossingen te behelzen.

Er bestond tot aan het vorige congres van de Partij van de Arbeid een zeker gevoel van onbehagen, niet in de laatste plaats aangewakkerd door de problemen, waarvoor onze verhouding tot Indonesië ons stelde, dat wij als socialisten tekort schoten in het doordenken en ontwerpen van een politiek op *lange* termijn, waar door tevens een duidelijker beeld zou kunnen ontstaan ten aanzien van de te nemen beslissingen op *korte* termijn.

Er was een op elk congres van de Partij met meer of minder nadruk uitgesproken verlangen naar meer voorlichting. Er was de met meer of minder klem uitgesproken mening, dat er in zekere zin een kloof bestond of dreigde te ontstaan tussen leden en volgelingen enerzijds en leiding, partijbestuur en ministers anderzijds.

Partijgenoten, in het — helaas te weinig gelezen — jubileumboek van de Partij: *'Socialisme in de Branding'* heb ik getracht een enigszins volledige beschrijving te geven van de activiteiten door het P.B. ontwikkeld, om de Partij van voorlichting te dienen. Dat is — naar mijn mening — een indrukwekkend relaas. En toch deelde de partijleiding dat gevoel van onbehagen over een zeker tekort aan wezenlijk contact tussen leden en leiding.

Het verschijnsel, waarom het hier gaat, wordt het scherpst belicht overal waar in naam van massale organisaties, besluiten worden genomen, standpunten worden bepaald die in feite afkomstig zijn van een zeer klein percentage van geïnteresseerde, actieve leden. Het wordt in zijn gevolgen gevaarlijker, naarmate de bedoelde geïnteresseerde leden in hoofdzaak bestaan uit al of niet bezoldigde functionarissen, representanten dus van een nieuw soort bureaucratie.

Niet zo lang geleden verscheen van de hand van een Amerikaan een studie over het Engelse vakverenigingswezen, waarin hij op dat verschijnsel de vinger legde.

Los van de vraag of de schrijver zich ook schuldig maakte aan min of meer ernstige overdrijvingen, ook wij hebben wel eens in het verenigingsleven de symptomen leren kennen van een zekere pressie, uitgeoefend door een doelbewuste bij elkaar getrommelde kleine minderheid, die bij de gratie van de onverschilligheid der grote massa de dienst dreigt te gaan uitmaken.

Een tekort aan contact tussen leden en leiding moet worden beschouwd als een

wezenlijk gevaar voor het goed functionneren van de democratie in het openbare leven. Wij geloven, dat de twee jaren, die er achter ons liggen, wezenlijke mogelijkheden hebben geopend om tot een betere toestand te geraken.

Het hoogtepunt van die twee jaren van harde, ingespannen arbeid is naar buiten ongetwijfeld de verkiezingsoverwinning van de 25e Juni, waaraan voorafging die overweldigende, meeslepende, onvergetelijke demonstratie van Hemelvaartsdag 1952. En toch voor het inwendige, bezielende leven van de Partij zelf was het echte hoogtepunt het Plancongres, dat 28 en 29 December 1951 in Amsterdam werd gehouden en dat door ongeveer 600 afgevaardigden uit de afdelingen en een groot aantal belangstellenden en genodigden werd bijgewoond.

Twee en een half jaar heeft een uitgelezen groep van deskundige partijgenoten haar beste krachten gegeven aan de opstelling van het Plan, dat de veelzeggende titel kreeg: ‘De Weg naar Vrijheid, Een socialistisch perspectief. 7000 exemplaren van dit Plan werden verspreid, zowel binnen als buiten de Partij. Een populaire uiteenzetting van de ontwikkelde denkbeelden, die onder de titel 'Land van de Toekomst’ door Meyer Sluyser werd geschreven, vond haar weg in 15.000 exemplaren in de Partij en in geestverwante organisaties.

Het Plancongres zelf was voor honderden uit alle delen van het land een verkwikking en een spoorslag om aan te pakken in de felle strijd, die wachtte.

We hebben de overwinning niet cadeau gekregen. Dat moge blijken uit een opsomming van de activiteiten in de afgelopen twee jaren. We vonden een andere methode voor het dagelijkse partijleven in het Fakkeldragerswerk, dat een hoogte punt vond in de Fakkeldragersdag van eind April 1952. De partijgenoten kregen door het werk in de clubs het besef, dat ze hoe langer hoe meer in staat waren hun mannetje te staan in het politieke gesprek met de hen omringende onverschillige of vijandige omgeving. Het aantal huisbezoekers tijdens de eigenlijke verkiezingsactie was aanzienlijk groter dan ooit te voren.

In toenemende omvang en ook met toenemend succes hebben wij de lijn vanaf de oprichting der Partij in 1946 gevolgd, de lijn van een zo sterk mogelijk gedifferentieerde voorlichting en propaganda doorgetrokken. Dit blijkt uit de vele congressen, die in de afgelopen twee jaren zijn belegd: in December 1951 een congres over buitenlandse politiek, in Januari 1951 en Februari 1952 een agrarisch congres. Een middenstandscongres in October 1951, gevolgd door een onderwijscongres in Januari 1952. Maart 1952 werd een

jeugdcongres gehouden, terwijl in Mei 1952 een kunstenaarsbijeenkomst plaats vond. Het goed geslaagde verkiezingscongres, midden April 1952 in Nijmegen belegd, werd een waardige afsluiting van deze serie.

Daarnaast verzorgden het Partijsecretariaat, de Werkgemeenschappen, de Vrouwenbond, de Nieuwe Koers en de verschillende secties der Dr Wiardi Beckman-Stichting een bonte verscheidenheid van geschriften. Afzonderlijke vermelding verdient de voortreffelijk geslaagde verspreiding van de z.g. bedrijfskranten.

We hebben inderdaad de overwinning niet cadeau gekregen. Dat toont dit over zicht wel aan.

Deze voorlichtings- en propaganda-actie heeft in ronde cijfers uitgedrukt vier en een half ton gekost. Dat geld is bijeengekomen door de offergezindheid van alle partijgenoten. Toen we tenslotte bij het opmaken van de rekening nog een slordige ƒ 50.000,— te kort kwamen, was dat bedrag in enkele weken tijd door een bijzondere actie volledig bijeen gebracht. De partijpenningmeester heeft zelfs kans gezien de rekening af te sluiten met een batig saldo van om en de bij ƒ 2000,—. Hetgeen alles bij elkaar nog weer een bewijs levert, dat we de over winning niet cadeau hebben gekregen.

Partijgenoten, nog om een derde reden niet, waarbij ik mij verplicht voel een ogenblik stil te staan.

Ik ken een man in Nederland van een onverdacht democratische allure. Hij weet, dat een gezond democratisch politiek bestel het onvermijdelijk en nood zakelijk maakt in regelmatige perioden het volk, de stemgerechtigde burgers en burgeressen, te vragen naar hun politieke oordeel over het gevoerde regeringsbeleid door middel van periodiek uit te schrijven verkiezingen voor de samen stelling van de vertegenwoordigende lichamen. Maar ik herinner mij, hoe diezelfde onverdachte democraat niet nalaten kan er telkens weer aan te herinneren, hoe de verkiezingsstrijd helaas maar al te vaak aanleiding geeft tot verbittering, tot verscherping van tegenstellingen door de *wijze,* waarop hij wordt gevoerd. Hoe door het toepassen van onwaardige strijdmethoden vanaf het geven van een onjuiste, verwrongen voorstelling van de opvattingen van de tegenstander tot aan het gebruiken van laster en verdachtmaking, de politieke strijd wordt vergiftigd en de wezenlijke bedoeling ervan, nl. bij te dragen tot de politieke meningsvorming van de burgers, maar moeilijk kan worden bereikt.

De man van wie ik sprak, was de lijstaanvoerder van de Partij van de Arbeid. Zijn

opvatting is vooral ook mede gegroeid uit de practische ervaring, dat speciaal in Nederland elke verkiezingsstrijd voorshands moet eindigen met de vorming van een regering uit vertegenwoordigers van verschillende politieke partijen. Hoe feller, hoe grover, hoe onwaardiger de verkiezingsstrijd, hoe moeilijker het moet zijn een regeringsteam samen te brengen, dat de zware verantwoordelijkheid van het landsbestuur met een redelijke kans op succes op zich kan nemen.

Het spreekt vanzelf, dat ik hier in de allereerste plaats denk aan de politieke agitatie van de zijde van Burgerrecht en Co. gevoerd. Dit soort vuilnisbakkenjoumalistiek kan men overigens alleen maar signaleren. Voor serieuze bestrijding komt het nauwelijks, in aanmerking. Iets minder eenvoudig staat het met de methoden van de huurlingen van Moscou. De omvang van hun aanhang in bepaalde districten dwingt ons hen met kracht van argumenten te lijf te gaan. Het geen wij dan ook, o.a. met de *bedrijfskranten* met goed succes — gezien de uitslag — hebben gedaan.

Voor het nodige materiaal zorgen de heren zelf op vaak ontstellend overvloedige wijze. Denk aan de macabere, huiveringwekkende galgen van Praag. Als ze spreken over de zuivering van de proletarische gelederen in hun opmars naar de communistische heilstaat, dan zouden we ons ook voor wat Nederland betreft kunnen beperken tot een lange lijst van Koejemans tot Berend Blokzijl, deze armzalige ridders van de droeve figuur waarbij zich kortgeleden Dr Polak heeft gevoegd als waarschuwend voorbeeld voor wat lieden te wachten staat, die in deze wereld maar niet afleren er zo nu en dan een eigen mening op na te houden.

Om ieder misverstand te vermijden voeg ik hier nadrukkelijk aan toe, dat het helemaal geen zin heeft in een verkiezingscampagne ieder woord op een goud schaaltje te wegen. Wij hebben helemaal geen behoefte in dit opzicht de rol van de brave Hendrik te spelen. Wij hebben wél behoefte, terwille van het hoog houden en de ontwikkeling van de democratische gedachte in de politieke strijd, ook als de hartstochten hoog oplaaien, een minimum aan fatsoen en goede trouw te verlangen van degenen, die er prijs op stellen als bona fide democraten te gelden.

Het schijnt mij van belang vast te stellen, dat met in achtneming van hetgeen ik zojuist opmerkte, van K.V.P.-zijde de verkiezingsstrijd op een behoorlijk niveau werd gevoerd. Dat gaf ook aan Romme's gelukwens op de dag van de uitslag het reeds door mij aangeduide merkteken van sportiviteit.

Het zou voor de Partij van de Arbeid moeilijk zijn geweest een soortgelijke felicitatie van de zijde van de V.V.D. of van de anti-revolutionairen te aanvaarden. De V.V.D., die haar propaganda naar bekend is uitbesteedt aan een dood gewone reclamefirma, heeft zich bij vorige gelegenheden een droevige reputatie verworven naar aanleiding van hetgeen zij tegenover politieke tegenstanders geoorloofd achtte. Deze keer werd zij door de anti's verre overtroefd, speciaal in de brutaal misleidende, leugenachtige pamfletten, die zich bezig hielden met de woningnood, de sociale voorzieningen van de achter ons liggende jaren en de financiële politiek van Lieftinck.

Wij zijn het antwoord op dit minderwaardige geschrijf niet schuldig gebleven. We behoefden alleen maar de taal van de nuchtere feiten te laten spreken. Maar dat heeft niet kunnen beletten, dat wij ons telkens weer moesten afvragen: *Moet dat nu zo?* Nu, vanaf deze plaats, nu mannen als minister Zijlstra en minister Algera ons hebben getoond, dat zij, wat ook de principiële meningsverschillen tussen ons mogen zijn, volkomen thuis horen in het team van onze minister president, nu wens ik in het openbaar uit te spreken, dat er in de Partij van de Arbeid gedurende de negen weken lange kabinetsformatie een sterk gevoel van onbehagen leefde, toen het duidelijk werd, dat we met representanten van een partij zouden moeten samenwerken, die zozeer was gebleven beneden de maat van het democratisch fatsoen.

Ik voeg daaraan toe, dat we in de dagelijkse leiding van de Partij geruime tijd hebben rondgelopen met de gedachte een aantal te goeder naam en faam bekend staande Nederlanders te vragen hun oordeel uit te spreken over de objectieve waarde van de door de verschillende politieke partijen gegeven voorlichting en gevoerde propaganda. Dat oordeel zou natuurlijk publiek gemaakt moeten worden. Wij zijn door allerlei omstandigheden, niet in de laatste plaats door de lange duur van de kabinetscrisis, in het goede voornemen blijven steken. Dat neemt niet weg, dat we onszelf alsnog voor een dergelijk onderzoek tezamen met de andere bona fide democratische partijen ter beschikking stellen. Wij vrezen dat onderzoek niet, ook al is het zeer goed mogelijk, dat ook wij in een of ander punt de tegen stander onrecht hebben gedaan. Wij kunnen slechts in alle openbaarheid mededelen, dat wij er naar gestreefd hebben de politieke strijd zo zuiver en zakelijk mogelijk te voeren. Hetgeen niet uitsluit, dat hij met overtuiging en hartstocht werd gevoerd. Wij delen bij voorbaat mede, onze oprechte verontschuldigingen te zullen aanbieden, wanneer een objectieve commissie, als zojuist door mij bedoeld, meent ons op

enigerlei punt te moeten wijzen op een minderwaardige strijdmethode. Wij nemen deze zaak zo ernstig op, omdat wij van oordeel zijn, dat hier het voortbestaan, de eer en de waardigheid van het democratisch beginsel zelf op het spel staan.

De gewone man in pamfletten en manifesten te misleiden door leugenachtige en verwrongen voorstellingen, dat is wel het ergste vergrijp, waaraan men zich in het politieke leven juist van onze, zo zwaar belaste tijd, kan schuldig maken.

De uitslag van de verkiezingen, er moge nog eens aan worden herinnerd, werd door de 'Nieuwe Rotterdamse Courant' een politieke aardverschuiving genoemd. Hij bracht in elk geval leven in de politieke brouwerij en wij mogen met voldoening vaststellen, dat het onze Partij is, die door haar geestelijke structuur de stoot heeft gegeven tot een discussie omtrent de juistheid, de houdbaarheid, de bruikbaarheid van de bestaande confessionele partij-indeling in Nederland in het aangezicht van de politieke werkelijkheid van vandaag.

Tot aan de verkiezingen van 1952 meende een niet onbelangrijk deel van de oude confessionele partijen met een laatdunkend schouderophalen voorbij te
kunnen gaan aan het politieke uitgangspunt, aan het bewust geestelijk federalistisch karakter van de Partij van de Arbeid.

Dat politieke uitgangspunt is helder en eenvoudig neergelegd in het Beginsel program.

Het bekende punt 35 zegt: 'De Partij staat open voor personen van zeer verschillende levensovertuiging, die instemmen met haar beginselprogram. *Zij erkent het innig verband* tussen levensovertuiging en politiek inzicht en waardeert het in haar leden als zij dit verband ook in hun arbeid voor de Partij *duidelijk doen blijken.* Zij verwerpt echter principieel en voor de tegenwoordige verhoudingen in Nederland ook practisch, de organisatie van het politieke partijleven op de grondslag van een godsdienstige belijdenis.'

Deze afwijzing van de antithese voor het politieke leven is dus heel duidelijk niet identiek met een bloedeloos neutralisme, maar erkent zonder reserve de inspirerende kracht van de levensovertuiging van de enkeling voor zijn politiek inzicht en aanvaardt als een waardevolle bijdrage in de politieke strijd der meningen, wanneer haar aanhangers van de diepste bronnen van hun politieke keuze getuigenis afleggen. Zeven jaar practijk in Nederland, maar tientallen jaren practijk in Engeland en elders in de wereld hebben geleerd, dat ernstige mensen vanuit verschillende, vanuit de meest onderscheiden godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen tot dezelfde politieke conclusies kunnen komen.

Intussen is voor de onderhavige problemen niet alleen punt 35 van ons Beginselprogram

van betekenis. In verband met hetgeen ik hierna nog zal moeten opmerken naar aanleiding van de weinig verheffende aanvallen, waaraan de Partij vanuit confessionele kringen is bloot gesteld, is het nodig eveneens te verwijzen naar hetgeen in paragraaf 32 wordt gezegd nl.: Dat de Partij van de Arbeid als beginsel aanvaardt: 'Erkenning van de fundamentele betekenis van levensbeschouwing en geloofsovertuiging voor opvoeding en onderwijs, gelijkelijk voor het openbaar en bijzonder onderwijs.'

En naar punt 34 dat luidt: 'Aan de kerken wordt de vrijheid gewaarborgd hun roeping te vervullen, zowel met betrekking tot de verkondiging van hun boodschap als ten aanzien van hun dienstbetoon aan de wereld. Erkend wordt, dat de kerken het tot hun taak kunnen rekenen, terwille van het geestelijk en zedelijk heil van het volk, hun woord te spreken met betrekking tot het staatkundig en maat schappelijk leven.'

Vooral wat dit laatste punt betreft, is het duidelijk, dat de Partij van de Arbeid categorisch afwijst de kenmerkende tendenz van de totalitaire partijen, fascistisch of communistisch, om de kerk terug te dringen tot een buiten de aardse realiteiten staande, uitsluitend op het Hiernamaals gerichte activiteit.

Het spreekt wel vanzelf, dat wij als overwinnende Partij geheel en al verstaan de spanningen, ja niet zelden de verwarringen, die in de confessionele partijen speciaal de eerste maanden na de verkiezingsuitslag aan het daglicht zijn getreden. Speciaal van de zijde van het anti-revolutionaire dagblad 'Trouw' heeft men niet geaarzeld het doorbraakkarakter van de verkiezingen te erkennen. Van andere zijde heeft men gemeend dat te mogen bagatelliseren of zelfs ontkennen. Waarbij dan eventueel nog komt de vraag wat precies onder doorbraak moet worden verstaan. Naar het mij voorkomt valt niet te ontkennen, dat er een toestand van crisis is ontstaan in de opbouw van het politieke partijwezen in Nederland. Het voortbestaan van de confessionele partijen staat op het spel. Wie zou zich verbazen, dat zij zich tot het uiterste inspannen om de aan het licht tredende ontbindende factoren te overwinnen? Ik zal daar thans niet verder op ingaan. Van de zijde van de Wiardi Beekman Stichting zal binnenkort opnieuw een uitvoerige analyse verschijnen van de uitslagen van de Kamerverkiezingen van 1952, gelijk dat eerder voor intern gebruik geschiedde, omtrent de resultaten van 1948. Het cijfermateriaal van dat onderzoek vormde de grondslag voor de verkiezingscampagne van 1952. Zodra de cijfers van 1952 zijn geanalyseerd, komen wij op het feit van de doorbraak nog wel nader terug. Deze cijfers zullen tevens het zakelijke uitgangspunt vormen voor de volgende verkiezingsactie.

Vaststaat, dat de lange duur van de kabinetscrisis geweten moet worden aan het streven van de niet-socialistische partijen om het verschijnsel van de politieke aardverschuiving zoveel mogelijk te verdoezelen. Opgeschrikt door de duidelijke taal der feiten is juist in deze tijd het grote trommelvuur op de Partij van de Arbeid geopend. Speciaal van de zijde van de K.V.P. Van een zakelijke discussie was niet veel meer te bespeuren. Men zag zelfs kans er de Partij van de Arbeid een verwijt [missing] kabinetsformatie feitelijk alleen maar vasthield aan de gedachte, dat zij de invloed, die zij bezat in het oude kabinet, wenste te behouden. Zij zag dus welbewust af van elk streven om er zo gezegd een slaatje uit te slaan.

Ook daarbij wil ik op dit moment niet langer stil staan. Over de kabinetsformatie heb ik mijn mening gezegd in 'Socialisme en Democratie'. De Fakkeldragersclubs hebben daarvan een overdruk ontvangen. Hier wil ik alleen vaststellen, dat het kabinet als geheel een progressief karakter draagt, hetgeen, naar het mij voor komt, een wezenlijke weerspiegeling is van de uitslag van de verkiezingen. Intussen heeft dit ook tot gevolg dat er een zekere spanning bestaat tussen het kabinet en de partijen, die in dat kabinet zijn vertegenwoordigd. Ik bedoel een ernstiger spanning dan logischerwijs voortvloeit uit het feit, dat wij te maken hebben met een buiten-parlementair kabinet. Ook de Partij van de Arbeid moet zich in de gegeven situatie een zekere reserve voorbehouden, maar men kan zeggen, dat zulks ten aanzien van de algemene lijn geen welwillendheid uitsluit. Het gehakketak bij de algemene beschouwingen over de al of niet bindende betekenis van de richtlijnen van *Drees* als uitgangspunt voor de kabinetsformatie enerzijds, het miezerige getreiter tegenover de nieuwe minister van Financiën, dat hem zelfs dwong ondanks zijn goede humeur reeds in het begin van zijn ambtsuitoefening tot een 'onaannemelijkheidsverklaring', lieten aan duidelijkheid niets te wensen over. Aan deze houding is wel niet vreemd het feit, dat van de confessionele partijen mensen deel uitmaken van het kabinet, van een min of meer duidelijke progressieve signatuur. Daarover zijn de Duynstee's, de Gerretson's en de Gerbrandy's en wat zich daar zo op korter of verder afstand verwant mee voelt, niet zo erg geestdriftig. Het zou niet moeilijk vallen een aantal citaten uit de pers voor te lezen, waaruit deze tegenstelling zonneklaar blijkt.

Voor ons als democratische socialisten is van belang, dat, niet alleen in Nederland, zich in feite bezig is een scheiding te voltrekken tussen degenen, die openstaan voor de onverbiddelijke eisen van de toekomstige ontwikkeling van staat en maatschappij, en degenen die met hun gezicht naar het verleden alleen maar worden verteerd door een

machteloos verlangen naar de volmaakt verleden tijd. Ik zou niet graag beweren, dat het onverschillig is *op welke wijze* men denkt tegemoet te komen aan de eisen van de toekomst. En evenmin, dat het *tempo*, waarin men bereid is noodzakelijke hervormingen tot stand te brengen, niet terzake doet. Maar ik denk hier bij voorbeeld aan hetgeen besproken werd onder de titel 'Rijkdom en ellende' op de 'Sociale Week' van de Franse Katholieken in Dijon. *Theo van Lier* gaf er in het maandblad van de Katholieke Werkgemeenschap een voortreffelijk verslag van. In hetzelfde nummer werd op een viertal concrete punten aangetoond, hoezeer de opvattingen in Dijon heel wat dichter staan bij die van de Nederlandse P.v.d.A. dan van de K.V.P. Het betrof hier de sanering van de middenstand, het beginsel van een huur-egalisatiefonds, het vraagstuk van de winstdeling en dat van het gratis onderwijs. Dus niet bepaald erg ondergeschikte punten! Hoe langer hoe meer, ook in onze kring, groeit het inzicht, ten eerste dat het *etiquet,* dat een maatregel wordt opgeplakt en ten tweede het tempo waarin deze tot verwezenlijking wordt gebracht, *in eerste instantie* van *secundaire* betekenis zijn. Van *beslissende* betekenis is het feit, dat in alle democratische partijen zich persoonlijkheden, groepen, 'vleugels' bevinden waarmee een gesprek mogelijk is op de basis van hun openheid voor de ingrijpende problematiek van de ontwikkeling der menselijke verhoudingen nationaal en internationaal, in de naaste toekomst. Dat feit mag ik nog eens onderstrepen, door te wijzen op de rede van een buiten het actuele partijpolitieke leven van Nederland staande figuur als [missing] gehouden heeft op 18 Januari j.l. te Frankfurt voor het congres van de Wirtschaftspolitische Gesellschaft 1947.'

Zijn rede was bedoeld als een pleidooi voor de Europese integratie, maar hij maakte van de gelegenheid gebruik om duidelijk uit te spreken, hoe naar zijn mening een diepgaande verandering in de maatschappelijke verhoudingen zich heeft voltrokken, die een basis is voor een vruchtbare samenwerking tussen de verschillende samenstellende elementen der maatschappij.

Een geestesgesteldheid, zoals die blijkt uit de rede van een man als de heer *Rijkens* loopt dwars door de traditionele politieke partij-indelingen.

Zij staat in tegenstelling tot de mentaliteit uit de jaren tussen de twee wereldoorlogen en heeft voor socialisten en niet-socialisten mogelijk gemaakt op uitermate vruchtbare, ondogmatische wijze een gesprek te voeren en bovenal samen te werken tot zegen van onze Nederlandse volksgemeenschap.

Het feit van deze samenwerking heeft intussen de opstand veroorzaakt van de

conservatieve en reactionnaire vleugels van de niet-socialistische partijen en in principe staat ons als democratische socialisten niet veel anders te doen dan de interne ontwikkeling in deze groeperingen met belangstelling en geduld af te wachten. Wanneer Romme zijn bekende uitspraak doet, dat naar zijn opvatting de K.V.P. tot opdracht heeft, het onverzoenlijke te verzoenen, dan hoede men zich voor een laatdunkend schouderophalen. Er blijkt nl. in de eerste plaats uit, dat hij de reële moeilijkheden van sociaal-politieke aard, ook voor de sociale heterogeniteit van zijn groep zeer goed beseft. Er blijkt in de tweede plaats uit, dat hij de politiek niet alleen wenst te bedrijven vanuit het horizontale vlak der eenzijdige behartiging van groepsbelangen, die in meerdere of mindere mate als onverzoenlijk kunnen worden beschouwd, maar dat zijn doel hoger is gesteld, nl. het scheppen van verhoudingen in het samenleven der mensen, waarin gemeenschapszin, offervaardigheid, dienst aan de medemens en gehoorzaamheid aan boven-persoonlijke normen, onontbeerlijke elementen zijn. Een dergelijke gedachtegang is ons als democratische socialisten, als leden van de Partij van de Arbeid, niet vreemd. Alle belachelijke beschuldigingen van de 'materialistische' grondslag onzer beweging ten spijt. Soortgelijke overwegingen veroorzaakten de ontwikkeling van de partij van het democratische socialisme in Nederland, van *arbeiders*- tot *volkspartij.*

Wij constateren alleen, dat binnen de K.V.P. de onverzoenlijkheid van de tegenstellingen telkens weer aan het daglicht treedt en dat het streven naar verzoening voorshands weinig vruchten schijnt te dragen. Dat feit is op zichzelf aanleiding geweest tot een campagne tegen de Partij van de Arbeid van de zijde van de K.V.P. en haar satellieten, die ons in de hoogste mate verontrust. En dan bedoel ik met 'ons' de *drie* geestelijke stromingen, zoals die in de Partij van de Arbeid vertegenwoordigd zijn. Dat wil dus zeggen de humanistische, de protestants- christelijke en de katholieke stroming. De tienduizenden katholieke stemmen, voor de K.V.P. bij de jongste verkiezingen verloren gegaan en toegevloeid aan de Partij van de Arbeid, moeten, het koste wat het wil, worden teruggebracht.

Romme gaf het sein voor die aanval toen hij bij de algemene beschouwingen van het vorig jaar het durfde bestaan onze katholieke partijgenoten te verwijten, dat hun activiteit als leden van de Partij van de Arbeid moet worden beschouwd als een gevaar voor het land, een gevaar voor hun katholieke medeburgers en naar hij vreesde, ook een gevaar voor henzelf. Het was voor de eerste keer, dat wij op een dergelijke wijze door de leider van de K.V.P. werden aangevallen. Het was het regelrechte, vanuit dit gezichtspunt beschouwd,

verheugende resultaat van de fractie een soort paradepaarden zijn van de Partij van de Arbeid, die de doorbraak minstens in de Partij zelf moeten suggereren. Dat kan men niet meer volhouden, ondanks het feit, dat 'De Nieuwe Eeuw' van 20 September 1952 zich veroorlooft te schrijven, dat de katholieken in de Partij van de Arbeid levendige herinneringen opwekken aan de idealisten, die indertijd toetraden tot de N.S.B.: zij traden toe in de hoop deze beweging 'gunstig' te kunnen 'beïnvloeden'. Hun stem werd ternauwernood gehoord in de N.S.B. Momenteel maakt de Partij van de Arbeid dankbaar gebruik van de steun van sommige katholieken. Maar wie meent, dat dit meer is dan een 'gebruikmaken' is een kind in de politiek.' En daar voegt het nobele blad dan aan toe: 'Idealisten zijn vaak kinderen in de politiek.' We behoeven dit fraais slechts te zien als een exempel van de stijl waarin men ons en speciaal onze katholieke vrienden te lijf gaat. Onze vrienden *Ruygers, Willems* en *Ten Hagen* hebben zich door hun werk al lang een duidelijk parlementair prestige veroverd. We brachten bovendien bij de jongste verkiezingen het aantal katholieke leden van de fractie van drie op vier. En we voorspellen, dat *Theo van Lier* zijn mannetje zal staan zoals dat met de anderen het geval was en is.

Willems heeft kans gezien in de paar minuten, die hem voor beantwoording ter beschikking stonden, een fel en bewogen woord te spreken, dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet. Ik herinner in het bijzonder aan zijn verwijzing naar de uitspraak uit 1945 van het Katholieke Centrum voor Staatkundige Vorming, waarin gezegd wordt, 'dat uit het feit, dat de katholieken allen het katholieke geloof belijden wel volgt, dat zij zich allen, ook in hun staatkundig werk, *door hun beginselen moeten laten leiden,* maar niet, dat zij verplicht zijn zich *in één verband te verenigen.'*

Toegegeven, dat ook de heer *Romme* slechts weinig tijd ter beschikking had voor repliek, zo moet het toch wel zeer worden betreurd, dat hij geen gelegenheid heeft gevonden speciaal op *deze* opmerking van *Willems* in te gaan. Overigens behoort het helaas tot de geijkte tactiek van de K.V.P. om te trachten in een stoer zwijgen te doen vergeten de jaren van bezetting en het eerste jaar van de bevrijding, toen in het politieke gesprek telkens weer tot uiting kwam de wenselijkheid, ja de noodzaak van een hergroepering van de politieke partijen. Aan dat gesprek namen de katholieken een levendig aandeel. Het werd gevoerd tussen de leidende figuren van de vooroorlogse partijen, de tot politiek verantwoordelijkheidsgevoel ontwakende jonge generatie, en de grote aanhang van de Nederlandse Volksbeweging.

Toen, in het gezicht van de vijand, toen, later, in de eerste maanden der bevrijding temidden van de puinhopen van het geschonden vaderland, toen was er de wil tot constructieve opbouw en tot samenwerking dwars door alle politieke, levensbeschouwelijke, en godsdienstige verschillen heen. Toen, met volkomen eerbiediging van elkaars diepste overtuigingen, was er het besef, dat we elkaar in de strijd op leven en dood, die wij hadden doorstaan, hadden gevonden en hadden leren kennen en waarderen als representanten van de Westerse beschaving in haar bonte en bezielende veelzijdigheid. De doden, gevallen in de onverbiddelijke strijd tegen de geest uit de afgrond, de geest van de rassenwaan, van bloed en bodem, van het anti-semietisme, van het leidersbeginsel, van de staatsverafgoding, zij waren onze gemeenschappelijke doden: *protestanten, katholieken en humanisten.*

Niets heeft mij in het achter ons liggend jaar zo aangegrepen, als de hardnekkige poging, speciaal van katholieke zijde, om het humanisme als element in de geestelijke structuur van het Westen en dus ook van Nederland te diskwalificeren [missing] geestelijke waarden van het Westen.

Wanneer Prof. Dr B. van Bilsen in 'De Tijd' van 6 November j.1. schrijft: 'Door God niet als uitgangspunt te nemen, valt niet alleen het fundament van de persoonlijk te beleven moraal weg, maar ook het fundament van de in de staat georganiseerde gemeenschap. God is óók de grondslag van de staat' — dan is het niet zo moeilijk voor een niet-christen om de dwingende kracht van een dergelijk getuigenis voor de gelovige christen aan te voelen. Ik voeg daaraan toe: een politieke partij als de Partij van de Arbeid heeft in geen enkel opzicht tot taak hier tegenover op enigerlei wijze stelling te nemen. Niet negatief en niet positief.

Het ligt buiten het veld van haar competentie.

Maar wanneer Prof. Van Bilsen daarop laat volgen: 'De humanisten ondergraven principieel de staat, al willen zij dit niet. Dit evenzeer als het ondermijnen van iedere godsdienst hebben zij gemeen met de nationaal-socialisten en de communisten,' dan dringt zich aan een politieke partij als de onze de vraag op: Hoe hebt gij de euvele moed gehad om in de achter ons liggende jaren met zulke ondergravers van de staat en zulke ondermijners van elke godsdienst, gezamenlijk de regering te vormen van dit land? In een tijd nota bene van de grootste niet alleen materiële maar ook zedelijke nood en verwarring! Met een Drees, een Mansholt, een In 't Veld?

O, we kennen het antwoord wel.

'De Linie' van 7 Januari j.l. heeft het in alle openhartigheid gegeven. Daar staat te lezen:

‘We zijn ons bewust geworden van het humanistisch gevaar en dat dwingt als vanzelf om de gelederen te sluiten. Zuiver politiek gesproken is dit humanistisch gevaar precies op tijd gekomen. We waren zo langzamerhand ingedommeld. Men zei zo gemakkelijk tot elkaar: Ja, toen de schoolstrijd nog gevoerd moest worden, toen hadden wij een ideaal, dat ons aaneen bond.’

In dit Linie-citaat komt de aap wel heel duidelijk uit de mouw.

Het gaat niet — wat overigens volkomen aanvaardbaar zou zijn — om een theologische, philosofische of psychologische discussie op levensbeschouwelijk religieus terrein. Ik voeg eraan toe, een discussie niet uit een behoefte aan banale gelijkhebberij, maar uit een waarachtig beleefde bezorgdheid om het geestelijk-zedelijk heil van de medemens. Neen. Het gaat om een equivalent van de immers destijds met zoveel élan gevoerde schoolstrijd, die ook politiek met een overwinning werd bekroond. Daarvoor was het nodig in het verleden de Groninger schoolmotie van 1902 van de oude S.D.A.P. te negeren. Zoals het nu nodig is, teneinde de valse suggestie te wekken, dat de Partij van de Arbeid eigenlijk een partij is op humanistische grondslag, te negeren de duidelijke uitspraak van het Onderwijscongres van de Partij van de Arbeid van Januari 1952 te Utrecht, nl., dat zij niet alleen de grondgedachte van de pacificatie erkent ten aanzien van het lager onderwijs, maar eveneens ten aanzien van de andere takken van onderwijs. Daarvoor is bovenal nodig alles wat vermeend of werkelijk als uitspraak officieel van het Humanistisch Verbond of als zuiver persoonlijke incidentele uitlating van het doet-er-niet-toe wie uit de humanistische hoek komt, op de ezelsrug van de Partij van de Arbeid te stapelen in een zodanige verdraaiing van feiten en verhoudingen, dat een gewoon mens er geen kop en geen staart meer aan kan vinden. Alles ter meerdere eer en glorie van de bedreigde politieke eenheid der katholieken.

De Partij van de Arbeid heeft uiteraard niets, maar dan ook helemaal niets te maken met het Humanistisch Verbond, waarvan een aantal leden uitgesproken tegenstanders zijn van de Partij van de Arbeid. Volgens de volkstelling hebben te wijzen, vestigen de confessionele groepen, overigens zeer begrijpelijk, daarop de aandacht. Maar bij die 17% zijn heel wat lieden — denk aan de C.P.N. en aan humanisten uit de liberale hoek —, die niet tot de aanhang van de Partij van de Arbeid behoren. Evenwel de Partij van de Arbeid verenigt bijna 30% van het kiezerscorps op haar lijsten. Dat betekent, dat zeker meer dan de helft van haar aanhang tot de kerkelijke groeperingen gerekend wenst te worden. In dezelfde lijn ligt het feit, dat meer dan de helft van de leden van de Tweede Kamerfractie van de Partij van de

Arbeid bij het verwerven van het lidmaatschap van de Kamer de eed en niet de gelofte aflegt. En dan maar goed volhouden, dat de Partij van de Arbeid feitelijk een organisatie is van een slechts moeizaam gecamoufleerd humanistisch karakter.

En wij vragen: *Moet dat zo?*

Moet dat zo, als wij staan tegenover het nuchtere feit, dat West-Europa opnieuw in levensgevaar verkeert door de dreiging uit het Oosten en wij vragen met ontsteltenis: Is er dan niets overgebleven aan levende herinnering uit de jaren van strijd tegen het nazidom, geen enkel besef van onze gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de Westerse beschaving?

Wij meenden en menen nog altijd, dat wij als humanisten, katholieken en protestanten vanuit de geestelijke sfeer van het Westen kunnen zijn verenigd op de basis van een waardering van de menselijke persoonlijkheid, die uitgaat van zijn verantwoordelijkheid, zijn geestelijke vrijheid en zijn gebondenheid aan bovenpersoonlijke normen. Deze omschrijving is vaag genoeg om alle ruimte te laten voor vèrstrekkende verschillen in de concrete doordenking en vormgeving. Zij beroert zelfs niet de diepten der godsdienstige overtuigingen, de richtende kracht van het geloof. Maar zij is juist concreet genoeg om dát minimum aan gelijkgerichtheid van denken te garanderen, dat nodig is voor een vruchtbaar gesprek tussen mensen, die zich bewust zijn van de geestelijke nood van de tijd, waarin zij leven en waarvoor zij gezamenlijk en ieder afzonderlijk een zekere mate van verantwoordelijkheid dragen. Een verantwoordelijkheid, die hen gezamenlijk plaatst tegenover het nihilisme, deze laatste en wezenlijke bedreiging van de om nieuwe mogelijkheden worstelende mensheid van vandaag.

Helaas, wij staan voor het politieke feit, dat hardnekkige pogingen worden aangewend, zowel van bepaalde katholieke als van bepaalde protestantse zijde om de humanisten een evenredig en passend aandeel te onthouden in de door de overheid gesteunde en gesubsidieerde sociale en geestelijke welzijnszorg van uit eenlopende aard. Ik denk hier met erkentelijkheid aan de vroegere minister van Justitie, *Mulderije,* en eveneens aan zijn opvolger, onze vriend *Donker,* en met grote erkentelijkheid aan de minister van Oorlog en Marine, S*taf,* die getracht hebben en trachten een voor alle partijen aanvaardbare oplossing mogelijk te maken. Die erkentelijkheid moet wel groot zijn ten aanzien van de heren Mulderije en Staf, omdat zij de moed hebben gehad als van christelijk-historische huize het hoofd te bieden aan heel wat scherpe aanvallen, die hun beslissingen op dit punt hebben

uitgelokt bij een aantal mede-christenen.

Mijn verontrusting is in het afgelopen jaar wel het grootst geweest bij gelegenheid van de vragen van het K.V.P.-lid van de Tweede Kamer, Magister *Stokman,* aan minister *Staf,* naar aanleiding van de door deze verleende faciliteiten aan het Humanistisch Thuisfront voor de organisatie van zogenaamde bezinningsbijeenkomsten.

Om meer dan één reden.

Zijn vragen hebben mij een ogenblik stil gemaakt en hebben mijn gedachten teruggevoerd naar de bittere jaren van onze gemeenschappelijke nationale beproeving. Pater Stokman stond zijn man in de illegaliteit en zijn pastorie in Utrecht was menigmaal de plaats van samenkomst voor allerlei groeperingen van het verzet. Ik had het voorrecht hem te leren kennen en waarderen in dikwijls urenlange gesprekken, waarin hij van een verheugende soms verbluffende progressiviteit blijk gaf en zo weet ik nog als de dag van gisteren mij te herinneren een gesprek met hem en Mr Witteman, de gewezen minister van Binnenlandse Zaken, ergens op een bureau van Wederopbouw in ’s-Hertogenbosch, waarin hij uitvoerig zijn inzicht uiteenzette ten aanzien van de na-oorlogse partijformatie en hij verlangde mijn mening te kennen ten aanzien van de mogelijkheid van samensmelting tussen de vroegere S.D.A.P. en de R.K.S.P. In dat lange soms opwindende gesprek stelde hij categorisch de vraag of ik het mogelijk achtte, dat een toekomstig congres van zo een partij aldus zou worden opgezet, dat op de Zondag aan de katholieke deelnemers de gelegenheid zou worden gegeven op zo een dag een speciaal voor hen te houden mis bij te wonen. En nog zie ik hem zich overbuigen naar de derde man uit ons gezelschap, die hij geestdriftig toevoegde, toen ik zijn vraag spontaan en zonder aarzelen bevestigend beantwoordde: *Hoor je dat, Witteman? We* zijn nu precies tien jaar ouder en uitgerekend deze man stelt als bijdrage in het geestelijke groeiproces van onze tijd een aantal vragen, die alleen maar kunnen dienen om de geestelijke verschillen te verscherpen tot tegenstellingen en vijandschappen. En dat doet hij — uitgerekend! — op het terrein van de opbouw van onze militaire verdediging, waar wij meer dan op welk terrein ook de wil tot verdraagzaamheid, tot wederzijds begrip en tot samenwerking nodig hebben.

Maar daar is nog een andere reden, die duidelijk moet worden uitgesproken.

Op ons vorig congres in Rotterdam hebben wij uitvoerig met elkaar gesproken over de noodzaak van de verdediging van het Westen. In zuiver militair opzicht. Voor het eerst in de geschiedenis van het democratische socialisme sprak een congres zich uit over een aantal

militair-technische détail-vragen. Maar het was het congres zelf, dat nadrukkelijk uitgesproken wenste te zien, dat het niet alleen kan gaan om de *militaire* weerbaarmaking van ons volk als deel van het Westen, maar dat het minstens zo nodig is, alle aandacht te besteden aan de sociaal- economische, aan de culturele en aan de geestelijke weerbaarmaking van ons volk. De anderhalf milliard guldens moeten worden verantwoord in een zekere verhouding tot andere, voor de verdediging van het Westen even onontbeerlijke voorzieningen.

De Partij van de Arbeid als geheel, dus in haar federatieve samenstelling vanuit verschillende levensbeschouwelijke overtuigingen, aanvaardt zeer beslist niet, dat aan het humanistisch deel van ons volk steun van de overheid zou worden ontzegd als het vraagt op passende wijze mee te mogen werken aan de versterking van de geestelijke weerbaarheid van ons volk. Zij kan niet aanvaarden, dat onze humanistische medeburgers goed genoeg worden geacht hun militaire dienstplicht te vervullen, maar overigens niet voor vol worden aangezien of misschien wel als potentieel-gevaarlijk worden beschouwd.

Deze opmerkingen zouden onvolledig zijn, indien ik niet mijn grote voldoening erover had uitgesproken, dat de grote agitatie tegen het humanisme ook wel degelijk een aantal gelovige christenen tot tegenspraak heeft bewogen. [missing] gewaarschuwd, zowel in artikelen van de redactie als in artikelen van pater *Van der Wey.* Zonder — uiteraard — ook maar iets van het eigen geloof en inzicht prijs te geven, spreekt het blad ronduit van een kennelijk *ontspoorde actie,* die het als ongelukkig beschouwt en als een terugval naar de verouderde polemische geloofsverdediging, die de tegenstander niet overtuigt en alleen maar verbittert.

Ik moge hieraan toevoegen: Wij zoeken deze strijd niet. Wij hebben er — zoals ik reeds uiteenzette — naar gestreefd ook bij de verkiezingsactie een behoorlijk niveau te handhaven. Wij zijn gelukkig en dankbaar, dat speciaal onze Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgemeenschappen, die herhaaldelijk in deze discussies het spit moeten afbijten, erin geslaagd zijn, zich niet te laten meeslepen in de vergiftigde sfeer waaraan in het bijzonder de achterban van sommige confessionele groeperingen blijkbaar de voorkeur geeft, als het er op aankomt de eigen volgelingen van zogenaamde voorlichting te voorzien.

Wij zoeken deze strijd niet. Integendeel zijn wij van mening, dat onze Westerse wereld veeleer de morele opdracht heeft in al haar geestelijke verscheidenheid zich gezamenlijk te

bezinnen op de problemen, niet alleen die de bedreiging uit het Oosten ons stelt, maar.... vooral ook, die de interne ontwikkeling van de Westerse wereld zelf ons stelt.

Er is in de huidige samenleving, die meer dan ooit zich manifesteert als een, wereld in overgang, een veranderende wereld, in het geheel geen ruimte meer voor dogmatische standpunten, indelingen en kwalificaties. Etiquetten zijn waardelozer dan ooit tevoren.

Maar in het midden van de 20e eeuw, aan de drempel van het tijdperk der atoomenergie, staat de mensheid voor de taak zich opnieuw rekenschap te geven van de relatie tussen mens en techniek. Juist als het socialisme, het democratisch- socialisme zich bewust is van zijn roeping ten aanzien van de mogelijkheden der ontplooiing der menselijke persoonlijkheid, dan zal het zich hoe langer hoe meer er van bewust moeten worden, dat het aan deze vragen niet voorbij kan gaan, maar dat het daar een antwoord op zal moeten geven. Dat zelfde geldt voor iedere andere op de toekomst gerichte politieke en sociale beweging, die beseft, dat wij voor de toekomst medeverantwoordelijk zijn. Het geldt ook voor de kerken en voor alle levensbeschouwelijke organisaties, die ernstig genomen willen worden.

In een boeiend artikel in de 'Frankfurter Hefte' heeft de Europese katholieke federalist *Eugen Kogon* zich met deze problemen, die de geestelijke crisis van onze tijd betreffen, beziggehouden. Hij wijst op de huiveringwekkende perspectieven, die de technische mogelijkheden ons geven. Hij vertelt in dat artikel van een gesprek, na afloop van een wetenschappelijke voordracht waarin verbluffende nieuwe resultaten van wetenschappelijk onderzoek bekend werden gemaakt, tussen drie professoren: een in de wijsbegeerte, een in de wiskunde en een in de politieke wetenschap. Zij kwamen tot de slotsom, dat dit soort vooruitgang ons telkens weer op een verwarrende wijze, tegelijkertijd rijker en armer maakt *Rijker* op het gebied van de menigvuldige en dikwijls hoogst nuttige toepassingen van het wetenschappelijk ontdekte. *Armer* aan werkelijk menselijke waarden. Als gelovig katholiek schrijft Kogon over de hulpeloosheid van de kerken. De wilde, door geen normen beheerste ontwikkeling der techniek, het wezen van de maatschappelijke en geestelijke omvorming van de tegenwoordige wereld wordt door de kerken nauwelijks beïnvloed, is zijn zorgwekkende conclusie.

In de Partij van de Arbeid leeft de bezorgdheid zoals Kogon die tot uitdrukking bracht. Het gaat ook ons immers om de mens. Vandaar dat het *Beginselprogram* uitspreekt de erkenning, dat de kerken het tot hun taak kunnen rekenen, terwille [missing].

Wij verheugen ons erover, [missing], wanneer de [missing] de brandende vragen van de menselijke samenleving aan de orde stellen. Aan dat gesprek nemen humanisten op basis van volledige gelijkberechtigdheid deel. Dat standpunt wordt vooral ingegeven door de visie, die in de Partij van de Arbeid leeft ten aanzien van de toekomst van Europa.

Wij zijn in de Partij van de Arbeid in hoge mate eensgezind ten aanzien van de principiële noodzaak der Europese eenwording. Er bestaan hoogstens meningsverschillen in de mate waarin en het tèmpo waarin de integratie in de gegeven omstandigheden kan worden verwezenlijkt. Dat zal in de loop van het congres bij de behandeling van de buitenlandse politiek wel blijken. Het is misschien nu al nuttig erop te wijzen, dat er op dit punt al evenmin principiële meningsverschillen tussen de verschillende Nederlandse politieke partijen bestaan. Ook de andere partijen kennen binnen hun rijen zekere nuance-verschillen. Nog in de jongste discussies in Straatsburg en elders stonden de Nederlanders — onverschillig hun politieke richting — eensgezind op het standpunt, dat een politieke integratie, zonder concrete, tegelijkertijd in te zetten economische integratie voor ons geen aantrekkelijkheid bezit Onze vriend Mansholt heeft in de laatste maanden in een opwindende kruistocht door Europa een taai gevecht geleverd voor de verwezenlijking van zo een stuk economische integratie in de agrarische sector. Hij heeft tot het bittere einde volgehouden. Zijn poging is voorlopig mislukt door het sociaal conservatisme van de producenten, die weigerden om aan de consumenten de hun toekomende plaats in te ruimen. De voorlopige mislukking is een hernieuwd bewijs hoe moeilijk het nieuwe Europa zich heen kan breken door de politieke verstarring van het oude.

Daar hebben de socialistische partijen een eigen schuld en een eigen verantwoording.

Het is zeker van betekenis, dat de socialistische partijen van Azië elkander in Rangoon hebben gevonden. Het is naar mijn overtuiging een wijs besluit, dat zij zich niet zonder meer bij de Socialistische Internationale hebben aangesloten. De Socialistische Internationale heeft de neiging zich graag in de breedte uit te breiden, zo gezegd een wereldomspannende organisatie te vormen. Voor haar geldt het spreekwoord: Wie teveel omvatten wil, bereikt weinig of niets. De eerste, de voornaamste taak van de Socialistische Internationale is een duidelijke door alle partijen aanvaarde Europese politiek te voeren en vandaaruit aansluiting te zoeken met de overige delen van de wereld. Slechts een eensgezind Europees socialisme kan een constructieve, invloedrijke factor zijn in het zoeken van de passende oplossingen van de problemen in de onderontwikkelde gebieden van de wereld. Een internationaal

verdeeld socialisme kan zich alleen maar te buiten gaan aan machteloze papieren resoluties, waarvan de gezwollen toon recht evenredig is met het gemis aan reële invloed op de gegeven machtsverhoudingen. Hoe ernstig deze situatie is kan ieder beseffen, die zich ervan rekenschap geeft, dat slechts zes landen van het Europese vasteland tot het zogenaamde kleine Europa zijn toegetreden, dat in alle andere niet-toegetreden Europese landen deze afzijdigheid óf geheel óf voor een groot deel moet worden geweten aan de socialistische partijen dier landen, terwijl in de zes landen van het kleine Europa de Duitse socialisten een felle oppositie voeren tegen het kleine stukje integratie, dat tot stand is ge komen. Het is dan bovendien noodzakelijk erop te wijzen, dat het hier uitsluitend vragen betreft, die van het meest beslissende levensbelang zijn voor de betrokken volken. Hetgeen zeggen wil, dat het *ja* of *neen* van de één van beslissende be- [missing] van kleine landen ais Denemarken en Nederland.

Partijgenoten.

U zult zich misschien kunnen voorstellen, dat wij in het aangezicht van de feiten niet bereid zijn mee te doen aan het goedkope anti-Amerikanisme, dat zo periodiek in de laatste jaren de kop opsteekt, als men zich geprikkeld voelt door het — naar mijn opvatting — volkomen gerechtvaardigde ongeduld van onze grote broer van over het grote water, als hij vast moet stellen hoe machteloos dit Europa, is om in een systeem van goede samenwerking de grote mogelijkheden van dit oude werelddeel te verwezenlijken. Tot nu toe gaven wij in Nederland geen slecht voorbeeld aan de rest van Europa. In een reeks coalitie-kabinetten gaven wij het bewijs, dat ondanks politieke meningsverschillen constructief werk kan worden verricht. Andere landen van ons werelddeel komen in gevaar onbestuurbaar te worden, door steeds feller wordende partijpolitieke tegenstellingen. Ik ben geneigd om te zeggen: Dat ontbreekt er nog maar net aan. Ik weet niet of U het: nogal moeilijk vindt om uit te maken, wie in deze situatie onverbiddelijk de rol; van de lachende derde zou vervullen. Vaststaat, dat een aantal landen van West- Europa naar een gevaarlijke crisis-toestand zich ontwikkelen, wanneer democratische socialisten en progressieve politieke katholieken zich niet kunnen verstaan. Voor Nederland geldt dit in zekere zin eveneens, al hebben wij hier door de sterke protestantse inslag van ons volk toch met een enigszins afwijkende situatie te maken.

Partijgenoten.

Wij hebben het blad, dat voorlichting en leiding moet geven aan het werk van onze

Fakkeldragersclubs, de karakteristieke naam gegeven *'Paraat, in een veranderende wereld'.* Dat is bijna zo iets als een leuze, een wachtwoord. De opzet, het werken, de doelstelling van de Partij van de Arbeid trachten hiermee in overeenstemming te zijn. Openheid, dat moet het wezenlijke kenmerk zijn van onze politiek. Niet alleen tot zegen van ons eigen vaderland binnen zijn beperkte nationale grenzen, maar tot zegen van Europa en misschien van de wereld, die worstelt naar nieuwe vormgeving.

Wij komen in een uitermate ernstige tijd bijeen. Allerlei punten van onzekerheid maken het moeilijker dan ooit om ook maar iets te voorspellen van hetgeen ons te wachten staat. Wat zullen de gevolgen zijn van de wisseling in beheer en beleid van de Amerikaanse administratie? Welke verrassingen staan ons te wachten nu *Malenkow* (ten dele) *Stalin* heeft opgevolgd? Wat zijn de wezenlijke plannen van de Engelse regering ten aanzien van het continent? Welke uitwerkingen zullen deze voor een groot deel nog onbekende factoren hebben op de toestand, in Korea, in Indo-China, in Perzië, in Egypte en Noord-Afrika en op de verhoudingen op deze smalle strook van het Europese schiereiland? Hoe zal zich de verhouding Duitsland—Frankrijk—Engeland ontwikkelen?

In 'De Weg naar Vrijheid' hebben wij een aantal grote lijnen getrokken voor de toekomstige ontwikkeling. Dat is in zekere zin ons kompas. Maar de *koers* moeten we op elk congres aan de hand van de feiten telkens opnieuw weer uit zetten. Onze agenda geeft daartoe volop gelegenheid. Onze ervaringen van de laatste maanden, de goede geest in het land, het goede bezoek aan onze gespecialiseerde congressen, ik denk o.a. aan het Agrarisch Congres in Emmeloord, en het congres voor Gemeentepolitiek in Utrecht, de voortreffelijke kaderbijeenkomsten van de afgelopen maanden, al deze ervaringen zijn er een zeer duidelijk bewijs [missing] staan alweer voor de deur. Het is de bedoeling, dat wij de gang erin houden. Dat zal ons moeilijk genoeg worden gemaakt door tegenstanders, die niet zoveel scrupules hebben te overwinnen om ons de winst, die wij behaalden, weer afhandig te maken.

Partijgenoten, hier in dit land willen wij de democratie, als de enig gezonde basis voor de verwezenlijking van ons socialistisch ideaal, uitbouwen, sterk en gezond maken. Eenvoudig omdat wij ervan overtuigd zijn, dat geduld en vertrouwen tezamen met élan en geestdrift de overwinning moeten behalen. Ik herhaal, wat ik in het afgelopen jaar op zo menige vergadering in het land tot U mocht zeggen: Wat in gang is gezet in de Nederlandse politieke verhoudingen, dat wordt niet in een of twee jaar, zelfs niet in een of twee vierjarige parlementsperioden verwezenlijkt. Zelf met de grootste openheid de ontwikkeling, zowel

van het sociaal-economisch als van het politieke en culturele leven met intense belang stelling volgen. Deze toetsen aan de zedelijk-geestelijke normen, die wij als socialisten uit welke levensbeschouwelijke richting dan ook, gezamenlijk hebben aanvaard. En dan de weg zoeken tot zodanige practisch aanvaardbare en hanteerbare vormen van samenwerking met allen, die van goede wille zijn, dat is onze taak en roeping in het grote groeiproces van deze wereld.

In dezelfde mate, waarin wij zullen slagen in de vervulling van deze taak binnen onze eigen grenzen en op ons eigen speciale arbeidsveld, zullen wij de mogelijkheid hebben, dat iets van onze resultaten zal kunnen uitstralen over onze grenzen. Zullen wij een eigen taak kunnen vervullen in de grote verplichting, die de tijd ons oplegt, nl. om de grenzen te doorbreken en de weg te banen tot grotere levensgemeenschappen dan de huidige nationale sferen. Moge dit congres daartoe zijn eigen bijdrage leveren.

In deze zin heet ik de afgevaardigden uit de afdelingen en stedelijke federaties en uit de gewesten, de besturen van de werkgemeenschappen en van de Vrouwen bond en Nieuwe Koers van harte welkom. Met hen, de partijgenoten-ministers: Drees, Van de Kieft en Donker, Staatssecretaris Van Rhijn en de leden van de beide Kamerfracties der Staten-Generaal. Daarbij betrek ik dan tevens de groep van trouwe medewerkers, die een bepaald onderdeel van het omvangrijke werk verzorgen.

Daar voeg ik gaarne aan toe een welkom aan de afgevaardigden van de bevriende en sympathiserende organisaties: het N.V.V., de V.A.R.A., de Arbeiderspers, de Centrale Arbeidersverzekeringsbank, het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, de A.J.C., de Culturele Sportbond. Het zijn geen organisatorische banden, die ons binden, maar de vrijwillige keuze van de meesten van hen voor de beginselen van de Partij van de Arbeid, maakt hen tot potentiële bondgenoten van ons.

Een afzonderlijk woord van welkom tot de buitenlandse gasten. Ik ben eigenlijk zeer benieuwd, hoe lang dat nog nodig zal zijn. Er bestaan nu al socialistische fracties op het niveau van Straatsburg en Luxemburg. We zullen ons moeten haasten in de Socialistische Internationale. Met het elkaar op vriendelijke wijze toespreken en welkom heten is het beslist niet meer gedaan. Wat we nodig hebben, dat is een sluitend reëel internationaal socialistisch program, dat een concreet beeld schept van hetgeen wij als socialisten ons voorstellen als een oplossing van de problemen, die ons internationaal zijn gesteld. Om dat punt te bereiken is nodig een vrijmoedige, een internationale discussie zonder angst voor

prestige-vragen. Daar ontbreekt helaas zowat nog alles aan. Wij heten U daarom met zoveel warmte welkom, omdat wij zo vurig hopen, dat dit sobere contact in elk geval een kleine [missing] geraken.

Ik heet in het bijzonder welkom de Labour Attaché van de Amerikaanse Ambassade, die door zijn langdurig verblijf in Nederland de verhoudingen zo goed heeft leren kennen, dat men met hem als een vertrouwd vriend kan spreken. Ik ben dankbaar in hem te begroeten de vertegenwoordiger van het grote en edel moedige volk van de Verenigde Staten, dat het grote voorbeeld geeft in de geschiedenis van de mensheid, dat vrijheid en democratie slechts kunnen bestaan op de grondslag van menselijke solidariteit.

Partijgenoten.

Wij zouden niet over kunnen gaan tot de werkzaamheden van dit congres, wanneer wij niet eerst een ogenblik hadden stilgestaan bij de geweldige ramp, die ons volk in de nacht van de 1e Februari heeft getroffen. Schrik en ontsteltenis hebben ons volk aangegrepen in het eerste moment, toen we ons bewust werden van het geen aan onze landgenoten in het Zuid-Westen van ons land was overkomen.

Wij zijn niet bij de pakken neer blijven zitten. Er is aangepakt in Nederland als misschien nooit tevoren. We hebben ons geweerd en we weren ons nog. Een golf van solidariteit is over het land gegaan, over dorp en stad. Maar niet alleen in ons eigen land. In een steeds stijgende stroom van medeleven is ons een hulp geboden in goederen en in geld uit het buitenland, uit de gehele wereld, die de stoutste verbeelding overtreft. Een stroom, die ons met verbaasde ontroering deed luisteren naar de ononderbroken reeks van radioberichten. Onze beweging heeft van zusterorganisaties een reeks van telegrammen en brieven ontvangen, die ons tot tranen heeft bewogen. Telegrammen en brieven, die niet zelden vergezeld gingen van grote zendingen goederen en van grote bedragen aan geld, die vanzelfsprekend zonder uitzondering naar het Nationaal Rampenfonds zijn doorgezonden. Al deze bewijzen van medeleven hebben ons verwarmd in deze dagen van rouw en zorg. Ook vanaf deze plaats zeg ik het buitenland en inzonderheid onze geestverwanten uit de diepte van onze bewogenheid dank, duizendmaal dank voor hetgeen zij deden. Zij vergeven het ons, zij zullen ons begrijpen, wanneer ik zeg, dat boven de stoffelijke waarden van hetgeen zij ons schonken, nog verre uitgaat deze belevenis van spontane menselijke solidariteit in een wereld, waarin de koude oorlog woedt en menselijke solidariteit dreigt te verstikken. Wij zijn dankbaar, dat het mogelijk is gebleken, een deel van hetgeen ons zo overvloedig ter

beschikking werd gesteld, door te geven aan de droevige slachtoffers van de koude oorlog achter het IJzeren Gordijn, de vluchtelingen uit Oost-Europa. De natuur heeft het kleinere Nederland tezamen met Engeland en België met een grote ramp geteisterd. Honderden mensenlevens gingen daarbij ten gronde. Duizenden zijn in zorg en rouw gedompeld. De individuele schade is ontstellend. En toch.... wij hebben elkaar gevonden als mens tegenover mens, verantwoordelijk om elkaars lot. Als in West-Berlijn mannen, vrouwen en kinderen in grauwe scharen worden onder gebracht in fabriekshallen, weggevlucht uit de stiklucht der dictatuur, dan staan wij van aangezicht tot aangezicht met het leed, de wanhoop, die mensen aan hun medemensen hebben aangedaan. Vergeten wij niet de plicht der solidariteit met de van huis en hof verjaagden, die niet weten waar zij eindelijk in veiligheid en rust hun hoofd zullen kunnen neerleggen.

Mag ik U vragen ter nagedachtenis van de slachtoffers van de ramp U een ogenblik van Uw zetels te verheffen.

Wij gedenken dan tevens in het bijzonder hen, die in het geweld van de storm vloed hun levens verloren en tot onze naaste geestverwanten behoorden. Wij betuigen hun nabestaanden inzonderheid onze innige deelneming. Partijgenoten,

[missing] van onze beweging in de achter ons liggende twee jaren. Het is niet mogelijk hen allen met name te noemen. Ook de niet-genoemden betrekken wij in onze rouw.

Onvergetelijk blijft ons de nagedachtenis van mevrouw *Wibaut—Berdenis van Berlekom,* kort na het bereiken van het negentigste levensjaar nam zij afscheid na een leven van voorbeeldige toewijding en overgave aan de grote zaak van het socialisme.

Een van haar trouwste medewerksters, een voorgangster van duizenden uit de socialistische vrouwenbeweging, ontviel ons in de afgelopen twee jaar eveneens. Het was *Carry Pothuis—Smit.* Na een rusteloos leven van zegenrijke activiteit eerst in vertegenwoordigende lichamen en tenslotte als geliefd spreekster voor de radio ging van ons heen mevrouw *Otte—Arnolli.*

Op Oudejaarsdag 1951 overleed professor *Kohnstamm.* Niet alleen de Partij van de Arbeid verloor een man van uitzonderlijke begaafdheid en van een uitzonderlijke noblesse. Als voorzitter van de Onderwijscommissie van de Partij legde hij temidden van al zijn andere werkzaamheden een buitengewone en voor de Partij zeer vruchtbare activiteit aan de dag.

Wij missen hem eigenlijk nog dagelijks in het practische werk op onderwijs gebied.

Einde 1951 droegen wij *Jo Stokvis* ten grave. Hoe hebben wij allen zijn rijke geest en zijn

warme hart bewonderd en lief gehad. Hij behoorde tot die geestelijke élite van de Partij met wie het verkeer altijd weer een vreugde en een opwekking was.

Heen van ons gingen *August Reitsma* uit Rotterdam en *Wijkarnp* uit Baarn. Zij verwierven zich grote verdiensten bij het vervullen van een aantal bestuursfuncties.

Wij gedenken met innigheid onze vriend *Nabring,* secretaris van het Gewest Groningen, die op nog jeugdige leeftijd aan een verraderlijke ziekte ons ontviel en waardoor een eind werd gemaakt aan een leven van stoere plichtsbetrachting en grenzenloze toewijding.

Wij gedenken *Franke,* de gedeputeerde van Drente, die zijn leven in dienst had gesteld van het democratisch-socialisme, *Hahn Jr.* en ten slotte één van de grootste Nederlanders, die ons in de afgelopen periode is ontvallen: *Henriette Roland Holst.* Haar dichterlijke en profetische begaafdheid maakte haar tot meer dan een Nederlandse figuur.

Hierop draagt Wanda Reumer een drietal gedichten van Henriette Roland Holst voor.

Vorrink: Wanneer ik mag menen dat ik hiermede een kort overzicht heb gegeven van de dingen die ons in de achter ons liggende jaren hebben beroerd, dan is daarmede tevens naar ik hoop de grondslag gelegd voor deze tweejaarlijkse bijeenkomst van onze Partij. Wij staan aan de vooravond van nieuwe opwindende gebeurtenissen in de plaatselijke levensgemeenschappen waar wij onze arbeid verrichten, waar wij onze verantwoordelijkheid dragen. Ik ben ervan overtuigd dat dit congres ertoe zal bijdragen ons inzicht te verdiepen, onze bereidheid tot een actieve deelname aan het werk van het democratisch-socialisme te vergroten en te verstevigen. Het is een gelukkig ogenblik elkander weer verenigd te zien.

Met deze woorden wens ik U toe een goed congres en verklaar ik het Congres van de Partij van de Arbeid voor geopend.